

2002-ci ilin birinci yarısının yekunları üzrə pul siyasətinin yerinə yetirilməsi vəziyyəti haqqında

Pul siyasətinin yerinə yetirilməsi şəraiti

Xarici, xüsusən də Azərbaycanın ixracının əsasını təşkil edən əmtəələr üzrə beynəlxalq qiymət konyukturunun müsbət təsiri və əlverişli daxili makroiqtisadi mühit şəraitində Milli Bank 2002-ci ilin birinci yarısında da inflyasiyanın məqbul səviyyədə saxlanılmasına, milli valyutanın məzənnəsinin sabitliyinin təmin olunmasına, beynəlxalq normalara uyğun valyuta ehtiyatlarının qorunub saxlanılmasına, milli bank sisteminin daha da möhkəmləndirilməsinə və iqtisadiyyatın pulla təminatının daha da yaxşılaşmasına yönəldilmiş pul siyasəti yeritmiş və qarşıda qoyulan məqsədlərə əsasən nail olunmuşdur.

Makroiqtisadi vəziyyət. Ölkədə yeridilən məqsədyönlü iqtisadi və pul siyasəti nəticəsində 2002-ci ilin birinci yarısında da Azərbaycanda makroiqtisadi sabitlik qorunub saxlanılmışdır.

2002-ci ilin birinci yarısında Azərbaycanda **inflyasiya** 1.9% olmuşdur. İl ərzində inflyasiyanın əvvəlcədən proqnozlaşdırılan həddə (2.5%) qorunub saxlanacağı gözlənilir.

İnflyasiya modeli əsasında aparılmış araşdırmalar göstərir ki, qiymətlərin dəyişiminin 74.2%-i ərzaq məhsullarının, 23.7%-i qeyri-ərzaq məhsullarının, 2.1%-i isə xidmətlərin qiymətlərinin dəyişimi hesabına baş vermişdir.

Yarım il ərzində qiymətlərin dəyişiminin **59.8%-i monetar**, **31.2%-i qeyri-monetar** amillərin, **9%-i isə mövsümi** amillərin təsiri ilə bağlı olmuşdur.

Əsas makroiqtisadi göstərici olan **ÜDM-in real həcmi** 8.4% artmışdır. Sənaye məhsulunun istehsalında 0.1%, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında isə 3.3% artıma nail olunmuşdur.

Iqtisadiyyatın gələcək inkişafını təmin edən əsas amil kimi əsaslı tikintiyə yönəldilən **investisiyanın həcmi** 2 dəfə artaraq 4.3 trln. manat təşkil etmişdir. Bunun da 3.5 trln. manatını və ya 81.1%-ni xarici investisiyalar təşkil edir.

2002-ci ilin birinci yarısının yekunları üzrə ilkin məlumatlara görə **dövlət büdcəsinin** gəlirləri 2089.6 mlrd. manatlıq proqnoza qarşı 1971.4 mlrd. manat, xərcləri isə 2306.3 mlrd. manatlıq proqnoza qarşı 1933.9 mlrd. manat təşkil etmişdir. Dövlət büdcəsinin profisiti 37.5 mlrd. manat olmuşdur.

Xarici ticarət dövriyyəsinin yaxşılaşması prosesi də davam etmişdir. Yanvar-may aylarında xarici ticarət dövriyyəsi 1258.9 mln. dollar təşkil etmişdir. O cümlədən ixracın həcmi 26.3% azalaraq 653 mln. dollar, idxalın

həcmi isə 28.5% artaraq 605.9 mln. dollar təşkil etmişdir. Xarici ticarət balansında 47.1 mln. dollarlıq müsbət saldo əmələ gəlmişdir.

Əhalinin sosial vəziyyətinin də yaxşılaşması davam etmişdir. 2002-ci ilin altı ayında əhalinin pul gəlirləri 9904.9 mlrd. manat təşkil edərək ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 9.5%, xərcləri isə 9877.1 mlrd. manat təşkil edərək 8.1% artmışdır. Orta aylıq əmək haqqı 307.7 min manata çatmış və onun real artımı 19.7% təşkil etmişdir. Əhalinin gəlirlərinin artması isə öz növbəsində alıcılıq qabiliyyətinin yüksəlməsinə səbəb olaraq real sektorun inkişafına zəmin yaradan amillərdən birinə çevrilmişdir.

Dünya iqtisadiyyatında baş verən meyllər. 2002-ci ilin birinci yarısı dünyanın qabaqcıl ölkələrində 2001-ci ildə başlamış iqtisadi böhran meyllərinin səngiməyə başlaması ilə səciyyəvi olmuşdur.

İlin əvvəlində **ABŞ-da** ənənəvi yeni il yüksəlişindən sonra fond indeksləri yenidən aşağı düşməyə başladı. Lakin, yanvar-fevral aylarında ABŞ-da son il yarım ərzində ilk dəfə sənaye məhsulunun artımı qeydə alındı. I rübün yekunu üzrə ABŞ-da ÜDM 5.8% artmışdır. 2001-ci ilin iyulundan etibarən ilk dəfə olaraq yeni iş yerlərinin artması müşahidə edilmişdir. Topdansatış ticarətin həcmnin artması da işgüzar fəallığın yüksəldiyindən xəbər verir. Eyni zamanda istehlakçı etimadı indeksi də yüksəlməyə başlamışdır. Bununla da FES rəsmi surətdə iqtisadi tənəzzülün dayandığını və buna müvafiq olaraq neytral monetar siyasətin yeridiləcəyini bəyan etdi. ABŞ-ın emaledici sənaye dairələrinin təzyiqi ilə və ixracı stimullaşdırmaq məqsədilə FES özünün məzənnə siyasətini yumşaltmağa başladı. Qeyd edək ki, iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşmasında dövlət xərclərinin artması da mühüm rol oynamışdır. Lakin, bununla belə ABŞ-a kapital axınının azalması müşahidə edilir.

İlin başlanğıcında avronun məzənnəsinin 0.9 dollardan 0.8 dollara düşməsi, eləcə də işsizliyin səviyyəsinin yüksəlməsinə baxmayaraq iqtisadi fəallığın digər göstəriciləri **Avropada** da yüksəliş nümayiş etdirirdi. Məsələn, xidmət sferasında iqtisadi fəallıq indeksi son 13 ayda ən yüksək səviyyəyə çatdı. Yarımilliyin sonunda Avropada iqtisadi artım meyllərinin güclənməsi, eləcə də ABŞ FES-nin dolların ucuzlaşmasına yönəldilmiş məqsədyönlü siyasəti avronun məzənnəsinin möhkəmlənməsini şərtləndirdi. Nəticədə iyulun 1-nə avronun ABŞ dollarına nəzərən məzənnəsi 0.99-a yüksəldi.

İlin əvvəllərində **Yaponiyada** iqtisadi göstəricilər iqtisadi böhranın davam etdiyinin göstərir. Bu dövr ərzində Yaponiyada bankların vəziyyətinin pisləşməsi, hökumətin əmanətlər üzrə zəmanətinin ləğv edilməsi, fevral ayında maşın və avadanlıqlar üzrə sifarişlərin kəskin surətdə azalaraq 1987-ci ilin səviyyəsinə düşməsi qeydə alınmışdır. Bundan başqa aparıcı Yapon şirkətlərinin reytingi aşağı düşmüşdü. Lakin, ikinci rübün sonlarında artıq Yaponiyada da bir sıra iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşması müşahidə olunmağa başlamışdır.

Dövr ərzində ABŞ-da neft ehtiyatlarının artması və tələbin azalması ilə bağlı məlumatların təsirinə baxmayaraq dünya bazarında **neftin qiyməti** yüksəlməyə meyli olması ilə səciyyələnmişdir. Mart ayından artıq neftin qiyməti bir barrele görə 25 dolları da ötmüşdür.

Dövr ərzində həm də dünya bazarında **qızılın qiymətinin** qalxması müşahidə olunmuşdur. Ekspertlər bunu qızıl istehsal edən şirkətlərin birləşmələri ilə izah edirlər. Hal-hazırda qızıl istehsal edən 10 ən iri korporasiya ümumdünya qızıl istehsalının 40%-ni verir.

2. Pul-kredit göstəricilərinin dinamikası

Pul-kredit siyasətinin başlıca istiqamətlərinə uyğun olaraq inflyasiyanın səviyyəsi və manatın xarici dövrəli valyutalara nəzərən məzənnəsi üzrə qoyulan məqsədlərə çatmaq əsasən pul proqramı parametrlərinin həcmində riayət etmək hesabına əldə edilmişdir.

Manatla pul bazası ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 17,6% artmış və 01.07.02 tarixinə 1673.3 mlrd. manat təşkil etmişdir.

2002-ci ilin birinci yarısında ötən ilin müvafiq dövrünə nisbətən iqtisadiyyata pul təklifi üzrə də müəyyən irəliləyişlər əldə olunmuşdur. Belə ki, **geniş mənada manatla pul kütləsi (M-2)** 17.4% artaraq 1780.3 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Dövr ərzində bank sisteminin pul yaratmaq qabiliyyətini xarakterizə edən **pul multiplikatoru** da artmışdır. Ümumiyyətlə qeyd edək ki, son vaxtlar bank sisteminin yenidən qurulması, bank infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, xüsusən də ödəniş sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində görülmüş işlər bu göstəriciyə müsbət dinamika vermişdir.

2002-ci ilin birinci yarısının sonuna **kredit qoyuluşlarının** həcmi 2404.9 mlrd. manat təşkil etmişdir. Kredit qoyuluşlarında vaxtı keçmiş kreditlərin xüsusi çəkisi azalaraq ötən ilin 6 ayındakı 34%-dən və ilin əvvəlindəki 27.4%-dən dövrün sonuna 25.4%-ə enmişdir. Uzunmüddətli kreditlərin cəmi kreditlərdəki xüsusi çəkisi 27.2% təşkil etmişdir.

Kredit qoyuluşlarının 82.8%-i bankların, 17.2%-i isə qeyri-bank kredit təşkilatlarının payına düşür.

Hesabat dövrünün sonunda **kreditlər üzrə faiz dərəcələri** müəyyən qədər aşağı düşmüşdür.

Dövr ərzində də kredit qoyuluşlarının başlıca mənbələrindən birini əmanətlər təşkil etmişdir. **Fiziki şəxslərin əmanətləri** ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 19.4%, ilin əvvəli ilə müqayisədə isə 6.4% artmış və 622.3 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Depozitlər üzrə faiz dərəcələrində əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verməmişdir.

Dövlət Qısamüddətli İstiqraz Vərəqələrinin (DQİV) həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 18.9% artaraq 01.07.02 tarixinə 160.11 mlrd. manat təşkil etmiş və DQİV üzrə orta gəlirlilik 15.43% olmuşdur.

Beləliklə də səmərəli monetar idarəetmə sistemi 2002-ci ilin birinci yarısında da pul-kredit göstəricilərinin yaxşılaşmasına şərait yaratmışdır

3. Monetar idarəetmənin təkmilləşdirilməsi

Monetar idarəetmənin institusional inkişafı. Pul siyasəti qarşısında qoyulan vəzifələrə uğurla nail olmaq üçün hesabat dövründə monetar idarəetmənin institusional inkişafı da diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Monetar idarəetmə mexanizminin çox önəmli elementlərindən biri olan mükəmməl **tədqiqat bazasının** formalaşdırılması istiqamətində bir çox işlər görülmüşdür. Xüsusilə də monetar inkişaf modellərinin qurulması sahəsində kompleks işlər aparılmışdır. Bu işlərin nəticəsi olaraq makroiqtisadi tədqiqatların müasir ekonometrik aparatı yaradılmış, riyazi-iqtisadi üsulların geniş tətbiqi təmin olunmuşdur. İnflyasiya və pul bazarının tarazlıq modelləri işlənərək monetar siyasətin praktiki tətbiqində istifadə olunmağa başlanmışdır. Qurulmuş modellər vasitəsilə uzunmüddətli iqtisadi proqnozların işlənməsi də mümkündür.

Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması şəraitində beynəlxalq bazarlarda baş verən proseslərin, eləcə də **dünya iqtisadiyyatının inkişaf meyllərinin tədqiqi və monitorinqi sistemi** yaradılmışdır. Bununla da dünya iqtisadiyyatının milli iqtisadiyyata təsir kanallarının, eləcə də respublikamızın qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyasının makroiqtisadi aspektlərinin hərtərəfli tədqiq olunmasına şərait yaranmışdır.

Maliyyə bazarlarının inkişaf meyllərinə uyğun **monetar tənzimləmə alətlərinin iqtisadi situasiyadan asılı olaraq seçilməsinin** modelləşdirilmiş variantlarının və meyarlarının işlənməsi üzrə bir sıra tədqiqat işləri həyata keçirilmişdir. Bundan başqa **monetar təhlil və proqnozlaşdırma sahəsində** informasiyanın emalı, monetar indikatorların qısa və uzunmüddətli proqnozlarının işlənməsi bazası təkmilləşdirilmiş və dünya standartları səviyyəsinə çatdırılmışdır.

Səmərəli monetar idarəetmənin təmin olunması üçün **dolğun informasiya bazasının** yaradılması istiqamətində də mühüm işlər görülmüşdür. Dünya iqtisadiyyatı, o cümlədən MDB məkanında, ölkə iqtisadiyyatında gedən proseslər barədə statistik baza daha da zənginləşdirilmiş, Avtomatlaşdırılmış Bank Statistika Hesabat Sisteminin yaradılması layihəsi çərçivəsində bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bundan başqa statistik informasiyanın toplanması, emalı və ötürülməsinin normativ-metodoloji bazasının yaradılması çərçivəsində bir sıra prosedur qaydaları, metodiki əsaslar və s. sənədlər işlənmişdir.

Pul siyasətinin alətləri. Milli Bank pul-kredit bazarını hesabat dövründə də kredit hərraclarında, qiymətli kağızlar və valyuta bazarında iştirak etmək, habelə məcburi ehtiyat normaları vasitəsilə tənzimləmişdir.

Hesabat dövründə də Milli Bank kommersiya banklarının yenidən maliyyələşdirilməsini **mərkəzləşdirilmiş kreditlər** üzrə auksionlar əsasında həyata keçirmişdir.

2002-ci ilin birinci yarısında da həm manat hesabları, həm də valyuta hesabları üzrə **məcburi ehtiyat normaları** 10% təşkil etmişdir. Hesabat dövrü

ərzində məcburi ehtiyat normaları ilə müxbir hesabların birləşdirilməsi praktikasının tətbiqinə başlanılmışdır.

2002-ci ilin birinci yarısında da **açıq bazar əməliyyatlarının** pul siyasətinin başlıca alətinə çevrilməsi strategiyasının reallaşdırılması çərçivəsində işlər davam etdirilmişdir. Hal-hazırda AMB iki növ dövlət qiymətli kağızları ilə əməliyyatlar aparır:

1. Dövlət banklarının borclarının restrukturizasiyası məqsədilə buraxılmış qiymətli kağızlar;
2. Dövlət Qısamüddətli İstiqraz Vərəqələri (DQİV);

Milli Bankın DQİV bazarında iştirakı əsasən bank sistemində qısamüddətli likvidliyin tənzimlənməsi məqsədilə həyata keçirilmişdir. Belə ki, Milli Bank tərəfindən bank sisteminin likvidliyindən asılı olaraq REPO və Tərs/REPO əməliyyatları aparılmışdır.

3. Valyuta bazarı və valyuta siyasəti

Məzənnə siyasəti. Valyuta məzənnəsinin korreksiyası siyasəti 2002-ci ilin birinci yarısında da davam etdirilmişdir. Yarım il ərzində manatın ABŞ dollarına nəzərən məzənnəsi 95 manat və ya 2% korreksiya olunmuş və II rübün sonunda 4870 manat təşkil etmişdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin göstəricisi kimi manatın ABŞ dollarına nəzərən real ikitərəfli məzənnəsinin dəyişməsinə nəzər yetirmək məqsədəuyğun olardı. Hesablamalar göstərir ki, 2002-ci ilin iyun ayında manatın ABŞ dollarına qarşı orta aylıq nominal məzənnəsi 1995-ci ilin dekabr ayının orta aylıq nominal məzənnəsinə nisbətən 9.6% korreksiyaya uğradığı halda, onun real məzənnəsinin dəyişim indeksi 27.1% təşkil etmişdir.

Bu 1995-2002-ci illər ərzində Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin yaxşılaşdığını göstərir.

Valyuta bazarının vəziyyəti. 2002-ci ilin birinci yarısında daxili valyuta bazarının ümumi həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 160.9 mln. \$ və ya 16.7% artaraq 1,124 mln. \$ təşkil etmişdir.

Milli Bank valyuta bazarında tələb və təklifi tənzimləmək yolu ilə tarazlığı qorumuş, manatın məzənnəsinə təsir etmişdir. Hesabat dövrü ərzində Milli Bankın daxili valyuta bazarındakı satışları 173 mln. \$, alışı isə 188.6 mln. \$ olmuşdur. Milli Bankın valyuta bazarına xalis müdaxiləsi alışyönlü 15.9 mln. \$ (1.41%) təşkil etmişdir.

Valyuta ehtiyatları. Hesabat dövrü ərzində rəsmi valyuta ehtiyatlarının həcmi nəinki proqnozlaşdırıldığı həcmdə qorunub saxlanılmış, həm də 4.3% artaraq dövrün yekunu üzrə 728,8 mln. \$ təşkil etmişdir. Ölkənin strateji valyuta ehtiyatları isə artıq 1.2 mlrd. \$-ı keçmişdir.